

УДК 323.21(477)

Бондаренко Є. В., здобувач наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування НАВС

Злочини, що вчиняються у сфері страхування: шахрайства та основні його види

У статті розглянуто поняття шахрайства у сфері страхування та проведена розширена класифікація цих злочинів. Виокремлено причини та мотиви, що спонукають до вчинення шахрайств у сфері страхування, а також частково проаналізовано міжнародний досвід з питань притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення шахрайств у сфері страхування та запропоновано шляхи протидії цим злочинам в Україні.

Ключові слова: страхове шахрайство, майнове страхування, страховий випадок, страхова виплата, страхове відшкодування, страхування, протидія.

В статье рассмотрено понятие мошенничества в сфере страхования и проведена расширенная классификация этих преступлений. Выделены причины и мотивы, побуждающие к совершению мошенничества в сфере страхования, а также частично проанализирован международный опыт по вопросам привлечения к уголовной ответственности за совершение мошенничества в сфере страхования и предложены пути противодействия этим преступлениям в Украине.

Ключевые слова: страховое мошенничество, имущественное страхование, страховой случай, страховая выплата, страховое возмещение, страхование, противодействие.

The article deals with the concept of fraud in insurance and extended classification carried out these crimes. Author determined the causes and motives that induce to commit fraud in insurance, and partly analyzed international experience in criminal prosecution for committing fraud in the insurance industry and the ways of combating these crimes in Ukraine.

Keywords: insurance fraud, property insurance, insurance case, the insurance payment, insurance compensation, insurance resistance.

Постановка проблеми. Із набуттям Україною незалежності економічні й соціальні перетворення, що відбуваються нині, зумовили необхідність побудови адекватної системи страхування, яка б стала надійним захистом для юридичних і фізичних осіб від матеріальних втрат, спричинених стихійним лихом, нещасним випадком чи іншими ризиковими обставинами.

Страхування має важливе економічне і соціальне значення. Перехід до ринкової економіки об'єктивно руйнує монопольне державне страхування, яке було складовою частиною системи державних відшкодувань, спрямування цих засобів в найбільш перспективні і стабільні галузі економіки з метою їх примноження для максимального захисту інтересу страхових послуг та посилення страхового захисту майнових інтересів юридичних і фізичних осіб вирішальне значення має формування відповідних страхових фондів.

Злочини у сфері страхування належать до злочинів з підвищеною суспільною небезпекою, оскільки ускладнюють або блокують виконання його основних завдань, пов'язаних з формуванням за рахунок грошових внесків цільового страхового фонду, призначеного для відшкодування можливого збитку, вирівнювання втрат в родинних доходах у зв'язку з наслідками страхових випадків, що сталися. Криміналізація страхового ринку перешкоджає також виконанню страхуванням таких важливих функцій, як підвищення стабільності діяльності суб'єктів господарювання, обмеження економічних ризиків, стимулювання підприємницької ініціативи тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Страхове шахрайство є однією

з найбільш проблемних ланок розвитку страхового ринку, але суттєвих розробок в цьому напрямі не здійснено. Більше того, будь-які дослідження в цій сфері не носять системного характеру і, як правило, спираються лише на розгляд гучних справ та випадків. Це значно обмежує можливості аналізу обсягів страхового шахрайства. Інформація, яка поширюється страховими компаніями, нажаль, не заслуговує особливої довіри, адже найбільш відомі страховики прагнуть дещо знизити кількісні показники втрат від шахрайства щоб не завдати шкоди іміджу, в той час як дрібні компанії навпаки можуть невинувато завищувати свої збитки від шахраїв з метою уникнення фінансових зобов'язань перед державою. Тим не менш, окремі дослідники намагались вирішити частину проблемних питань цієї сфери, серед яких слід відзначити праці І.Г. Андрущенка, В.Д. Базилевича, О.І. Барановського, В.Д. Гавловського, Р.А. Калужного, Н.М. Внукової, С.С. Осадця, В.В. Чернея, С.С. Чернявського.

Мета статті. Основними напрямками даного дослідження будуть виступати виявлення джерел шахрайства, мотивів його здійснення, а також особливості виявленні та протидії шахрайствам вчиненим у сфері страхування.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні у сфері страхування, як і в багатьох інших, здійснюється величезна кількість не лише правопорушень, зловживань, але й інсценувань страхових подій.

Абсолютна більшість страхових компаній безпосередньо мають справу з таким кримінальним явищем, як страхове шахрайство [1]. Матеріали практики свідчать, що шахрайство у сфері страхування здійснюється як з боку працівників страхових компаній, так і, здебільшого, з боку клієнтів цих компаній.

Для початку, ми постараємось окреслити саме поняття шахрайства у сфері страхування. Справедливо заслуговує уваги В.Л. Пластун, який визначає страхове шахрайство, як протиправну поведінку суб'єктів договору страхування внаслідок чого суб'єкти договору страхування отримують можливість незаконно і безоплатно обертати капітал на свою користь [2, с. 479]. З одного боку вона спрямована на здобуття страхувальником страхового відшкодування шляхом обману або зловживання довірою, або внесення меншої чим необхідно, при нормальній оцінці ризиків, страхової премії, а також приховування важливої інформації при висновку або в період дії договору страхування. З іншого боку це відмова страховика від виплати страхового відшкодування без належних, зазначених в законодавстві, правилах страхування причин [3, с. 401].

Шахрайство у сфері страхування є різновидом економічної злочинності, що найчастіше проявляється у фінансово-грошових відносинах між суб'єктами господарювання. Таке шахрайство (у фінансово-грошових відносинах) є найдинамічнішим видом тіньової діяльності, оскільки темпи його поширення і охоплення ним різноманітних сфер життєдіяльності значно випереджають темпи формування законодавчої бази, що повинна регулювати і контролювати, а також і стимулювати його розвиток [4, с. 320].

Першочергове значення у протидії шахрайствам вчиненим у сфері страхування приділяється правоохоронним органам, які відповідно до поставлених завдань повинні здійснювати пошук і фіксацію фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України [5]. Разом з тим, роль відповідних служб, підрозділів і співробітників страхових організацій є не менш важливою для запобігання і виявлення таких злочинів. Зазвичай вони першими вступають у контакт зі злочинцями і різними кримінальними схемами їхньої діяльності.

Залежно від суб'єктів, на користь яких здійснюються злочинні діяння, розрізняють злочини, що здійснюються на користь страхувальників, страховиків, службовців

страхових компаній.

Випадки страхового шахрайства можна кваліфікувати по таких напрямках:

1. Шахрайські дії, які здійснюються на різних етапах підготовки і дії Договору страхування:

- шахрайські дії на момент укладення договору страхування;
- шахрайські дії під час дії договору страхування;
- шахрайські дії, які здійснюються шляхом укладення договору страхування, після настання страхового випадку.

2. Шахрайські дії, в міру участі в злочині інших осіб:

- шахрайські дії, організовані групою, до складу якої не входять співробітники страхової компанії;

- шахрайські дії, здійснені спільно із співробітниками страхової компанії;

3. Шахрайські дії з різних видів страхування:

- шахрайство, яке здійснюється при страхуванні відповідальності авто перевізників;
- шахрайство, яке здійснюється при страхуванні автотранспорту;
- шахрайство, пов'язане з укладенням договору страхування на неіснуючий об'єкт;
- шахрайські дії, пов'язані із страхуванням життя і здоров'я;
- шахрайські дії, пов'язані із страхуванням майна або товарів в звороті, від збитку, який нібито викликаний настанням природних явищ.

На практиці страхове шахрайство вчинюються всіма су-б'єктами страхових відносин, серед яких виділяють: страховиків і страхувальників, страхових агентів і страхових брокерів, актуаріїв і аварійних комісарів тощо [6, с. 243].

Всі економічні злочини в страхуванні можна умовно розділити на так звані злочини, організовані як бізнес («професійне» шахрайство), які заздалегідь ретельно обмірковуються і вчиняються організованими угрупованнями, і злочини «з нагоди» («аматорське» шахрайство), при яких клієнт намагається витягти незаконну вигоду з реального страхового випадку. Шахраї, що діють в групах, що складаються з юристів, лікарів, а іноді і самих співробітників компаній, використовують різні схеми для обману. А шахраї-одинаки можуть лише спотворювати інформацію про те, що трапилося страховому випадку (перебільшувати реальний збиток або не повідомляти страховика про ті істотні ризики, які здатні вплинути на настання страхового випадку) [7].

Також варто відмітити, що в Україні особлива небезпека виникнення шахрайства, що пронизує всі види страхування, відбувається переважно в майновому страхуванні, а саме при страхуванні автотранспортних засобів і автоцивільної відповідальності. Дещо менше випадків шахрайства у сфері страхуванні за ризиками «пожежа», «крадіжка», «нещасний випадок», але способи та умови прояву в ряді випадків аналогічні. Це — змова, участь працівників страхових компаній і посадових осіб, наймані «свої» і лжесвідки.

Причини такого шахрайства виступають: доступність автотранспортних засобів, загальна криміналізація вітчизняного страхового ринку, халатність, прихована зацікавленість деяких страхових компаній.

Серед найбільш популярних мотивів здійснення страхового шахрайства найчастіше зустрічаються наступні [2, с. 480]:

- бажання скористатися випадком для здобуття максимуму компенсації;
- бажання повернути гроші, витрачені на страхові внески;
- жаль до самого собі, коли здобуття відшкодування, є своєрідною формою моральної компенсації за життєві невдачі;
- користь, коли здобуття відшкодування є єдиним джерелом заробітку;

- можливість не здійснювати страхових виплат і перекласти відповідальність на страхувальника;

- повне або часткове привласнення страхових внесків страхувальників з метою додаткової наживи (з боку працівників СК).

Відповідно до окреслених мотивів можна виділити певні групи шахраїв з окресленим психологічним характером. Всіх їх можна розділити на 4 категорії шахраїв:

Перша, найчисленніша група — це шахраї-дилетанти, які здійснюють обман страхової компанії вперше через ситуацію, що склалася. Як правило, страховий випадок дійсно мав місце, і шахраї намагаються отримати з нього максимальну вигоду, «підправивши» обставини події, збільшивши суму компенсації. Серед осіб, що представляють цю категорію багато молодих людей, студентів, дрібних комерсантів, підприємців, а також осіб, що мають порівняно невеликий заробіток або що не мають постійного заробітку. Дані особи слабо орієнтуються в страхуванні і правових питаннях.

Психологічні риси: нереалізовані можливості, схильність до спотворення інформації для власної вигоди, моральне самовиправдання, синдром утриманця, бажання вирішити проблеми за чужий рахунок, страх перед відповідальністю.

Друга група — особи, які здійснюють страхові шахрайства для компенсації витрат на бізнес і комерційну діяльність. Як правило, дані особи неодноразово є жертвами як реальних, так і вигаданих страхових випадків, що відбуваються через специфіку їх діяльності. Дані особи непогано обізнані в питаннях страхування, володіють зв'язками в страхових компаніях, медичних установах, комерційних структурах.

Психологічні риси: впевненість в собі, комунікабельність, нахабство, жадібність, кримінальна мораль, впевненість у власній безкарності.

Третя група — особи, які через свої посадові обов'язки реєструють або розслідують обставини страхової події, а також видають документи, підтверджуючі розмір шкоди і збитку від страхового випадку. До цієї категорії відносяться співробітники органів дізнання і наслідку ДАІ і прокуратури, судді, співробітники ДПС, медичні працівники, нотаріуси, адвокати, керівники комерційних і державних організацій, нечесні працівники страхових компаній. Вказані особи за винагороду забезпечують документальне оформлення страхової події в потрібному для шахраїв вигляді. Як правило, вони знаходяться в родинних або дружніх зв'язках з потерпілими або з їх родичами, знайомими і товаришами по службі. Дані особи прекрасно орієнтуються в професійних питаннях, знають «кухню» документообігу, володіють обширними стійкими зв'язками в правоохоронних органах, органах влади і управління.

Психологічні риси: незадоволення матеріальним заохоченням на робочому місці, самовиправдання, впевненість у власній безкарності, жадність.

Четверта група — професійні шахраї. Особи, що входять в цю категорію професійно і систематично займаються реалізацією шахрайських схем. Як правило, це злочинні групи з числа осіб об'єднаних загальними кримінально-професійними інтересами, що проживають поруч, проводять разом велику кількість часу. На рахунку подібних груп десятки успішно завершених шахрайських комбінацій і вони, окрилені успіхом, безкарністю, а найголовніше реальними грошима, не збираються зупинятися.

Для подібних угруповань страхове шахрайство — це бізнес, зі своїми бізнес-планами, визначенням функцій і повноважень, інвестиціями, контролем, плануванням, залученням фахівців і розподілом прибутку.

Дані угруповання характеризуються деякими рисами:

- залучення фахівців в області медицини, страхування і юриспруденції;

- забезпечення високотехнологічного процесу виготовлення документів;
- матеріальна стимуляція всіх учасників групи;
- конспірація і використання методів оперативно-розшукової діяльності;
- розробка нових сценаріїв шахрайства;
- систематичність здійснення шахрайства;
- розширення географії діяльності групи;
- здійснення шахрайства в різних видах страхування.

Варто відмітити, що сьогодні в Україні одним з головних чинників існування страхового шахрайства є відсутність кваліфікованих фахівців, які можуть вести ефективну боротьбу з наслідками шахрайських дій і незнання зарубіжного досвіду відносно прикладів боротьби з ними. Так, наприклад, якщо розглядати страхове шахрайство за кордоном, то воно має певні свої особливості: у США та Канаді шахрайство переважає у сфері медичного страхування та страхування життя, в той час як в країнах Західної Європи протиправні дії частіше спостерігаються у майновому страхуванні, в тому числі більшість випадків присутня в автострахуванні.

На відміну від законодавства України, кримінальну відповідальність за правопорушення у сфері страхування в законодавстві інших країн передбачено окремими нормами. Приміром, за КК Федеративної Республіки Німеччини кваліфікованим випадком шахрайства вважається фальсифікація винним обставин настання страхового випадку шляхом завдання шкоди об'єкту страхування [8]. У КК Австрії зловживання, пов'язані зі страхуванням, виокремлено в самостійний розділ [9]. Страхове шахрайство за КК Латвії може бути двох видів: навмисне знищення, пошкодження чи приховування майна з метою одержання страхової суми, а також дії, пов'язані з підбурюванням чи примушуванням до відповідних дій іншої особи [10]. Сама ж українська практика свідчить про відсутність дієвих заходів, які б давали можливість уникати випадків страхового шахрайства, що обумовлено слабким розвитком самого ринку, недостатністю інформації з боку самих страховиків, невідповідність органів правопорядку для розгляду подібних справ.

Отже, для ефективної боротьби зі страховою злочинністю потрібні добра воля, бажання страхових компаній обмінюватися інформацією і формування масивів даних про об'єкти і суб'єктів підвищеного ризику. Також неможливо не приділити уваги ролі держави в даному процесі. Адже, страхування – це одна з найбільш важливих частин ринку фінансових послуг країни. Стан розвитку інституту страхування поряд з розвитком банківської системи і фондового ринку обумовлює розвиток фінансової системи країни в цілому. І держава зобов'язана охороняти один з важелів, який формує економіку країни, а саме: вдосконалювати законодавство в аспектах боротьби з шахрайством в страхуванні. Тому лише на засадах консолідації зусиль правоохоронних органів, страхових компаній та підвищення поінформованості страхувальників можна якщо не подолати проблему шахрайства в страховому бізнесі, то принаймні зменшити його рівень до середньоєвропейського і тим самим підняти імідж України на міжнародних ринках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26, ст. 131., ст. 190
2. Пластун В. Л. Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення / В. Л. Пластун // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Випуск 254: В 6 т. – Т. II. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – С. 477-488.
3. Барановський О. І. «Відмивання грошей»: сутність та шляхи запобігання [Текст] / О.І. Бара-

новський. — Харків: Форт, 2003. — 472 с.

4. Романюк Т.В. Світовий досвід протидії шахрайству на ринку страхових послуг / Науковий вісник. — 2009. -№ 1. — С. 319-323.

5. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 № 2135-XII: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

6. Заєць О.М. Правопорушення у сфері страхування під час розслідування страхових випадків / Заєць О.М. / Південноукраїнський правничий часопис, 2010-№2, с.242-244, с.243.

7. Протидія страхового шахрайству в автострахованні як складовий елемент управління якістю страхувика: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.klubok.net/article2566.html>

8. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англия, США, Франции, Германии, Японии). Сб. законодательного материала. МГУ им. М.В. Ломоносова, юридический факультет. Под ред. И.Д. Козочкина. — М.: Зерцало, 2001. — 352 с.

9. Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем. А.В. Серебрянниковой. — М., 2001. — 287 с.

10. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Науч. ред. и вступ. статья А.И. Лукашова, Э.А. Саркисовой; Пер. с латыш. А.И. Лукашова. — СПб., 2001. — 263 с.

УДК 343.13(477)

Хитра А. Я., к.ю.н., доцент, доцент
кафедри кримінального процесу
та криміналістики ФФПС ЛьвДУВС

Правова природа кримінальної процесуальної відповідальності як виду юридичної відповідальності

В статті обґрунтовується позиція про наявність в теорії кримінального процесуального права кримінальної процесуальної відповідальності, як окремого виду юридичної відповідальності. Представляється, що одного лише методу кримінального процесуального регулювання недостатньо для обґрунтування концепції та виявлення природи кримінальної процесуальної відповідальності. Кримінальна процесуальна відповідальність висловлює специфіку не тільки методу, але і всієї галузі права і пов'язаних з нею правових явищ. Дане положення ґрунтується на тому, що кримінальне процесуальне право володіє власним механізмом правового регулювання та правової охорони.

Ключові слова: кримінальна процесуальна відповідальність, заходи процесуальної відповідальності, підстави кримінальної процесуальної відповідальності

В статье обосновывается позиция о наличии в теории уголовного процессуального права уголовной процессуальной ответственности, как отдельного вида юридической ответственности. Представляется, что одного метода уголовного процессуального регулирования недостаточно для обоснования концепции и выявления природы уголовной процессуальной ответственности. Уголовная процессуальная ответственность выражает специфику не только метода, но и всей отрасли права и связанных с ней правовых явлений. Данное положение основывается на том, что уголовно-процессуальное право обладает собственным механизмом правового регулирования и правовой охраны.

Ключевые слова: уголовная процессуальная ответственность, меры процессуальной ответственности, основания уголовной процессуальной ответственности.

In the article author substantiated position of the presence in the theory of criminal procedural law procedural criminal responsibility as a particular type of legal action. It appears that only one method of criminal